

שיקוליהן של גננות יהודיות חילוניות, דתיות וחרדיות בישראל

בבחירת השירים לגן¹

עידית סולקין, תמר מאיר וחגי ניקריטין

תקציר

מחקר זה עוסק בשירים בגן הילדים, שהם חלק מהשפה החינוכית המאפיינת את האינטראקציות בין הילדים לצוות החינוכי ובינם לבין עצמם במרחב הגן. לשירי הילדים תפקיד חשוב בכינון התרבות הארצישראלית, ומרכזיותה של השירה בחברה הישראלית מתבטאת גם במערכת החינוך בארץ. כדמות החינוכית הדומיננטית בגן הילדים, מצופה מהגננת, בין השאר, לשלב שירה בעבודתה החינוכית בגן הילדים ובחירותיה בשירים ספציפיים משפיעות על עתודות הידע, על תפיסת הנורמות ועל הבנייה החברתית-התרבותית של הילדים שהיא מחנכת. השינויים הדמוגרפיים החלים בחברה היהודית בישראל משפיעים גם על מערכת החינוך, ובשנים האחרונות אפשר לחלק את גני הילדים בחברה היהודית בישראל לזרמי חינוך שנעים על הציר שבין חילוניות לחרדיות. בזרמים השונים ישנן העדפות ערכיות הבאות לידי ביטוי גם בבחירת חומרי לימוד שונים במהותם. לפיכך, המחקר הנוכחי בדק את הקריטריונים לבחירת הרפרטואר השירי ואת השיקולים של הגננות בבחירתו בזרמי החינוך השונים, כמו גם את מקורות הידע שבהם משתמשות הגננות בבחירת השירים לגן. לצורך זאת נאספו נתונים מ-282 גננות במגזרים השונים שמילאו שאלונים מקוונים. ניתוח סטטיסטי של הנתונים הכמותיים העלה, שלמרות הבדלים בחלק מהשיקולים, קיים מכנה משותף רחב בהתייחסות לערכיות ולתוכן החינוכי של השירים הנבחרים לגן על ידי הגננות. נוסף על כך, העלה המחקר שכלל הגננות משתמשות גם בניו-מדיה כחלק משמעותי ממקורות המידע שלהן לשירים בגן. ממצאי המחקר שופכים אור על תהליכים חברתיים-תרבותיים המתרחשים בחברה הישראלית ומציעים תובנות חדשות בהקשר של הכשרת הגננות והנגשת ידע רפרטוארי מוזיקלי שיכול להוות גשר בין המגזרים האמוניים-היהודיים השונים בישראל.

¹ מחקר זה נערך בתמיכת הקרן למחקר יישומי בהכשרה להוראה וחינוך במכון מופ"ת.

מילות מפתח: שירי ילדים, רפרטואר שירים בגן, מוזיקה בגן הילדים, החברה היהודית

מבוא

מוזיקה היא חלק משגרת העשייה והלימוד בגן הילדים, והיא מהווה חלק מהשפה החינוכית המאפיינת את האינטראקציות בין הילדים לבין הצוות החינוכי ובינם לבין עצמם במרחב הגן (סולקין, 2022). ואכן, חשיפה למוזיקה ופעילויות מוזיקליות הן חלק משגרת היום בגני ילדים בישראל ובעולם, והפרקטיקה הרווחת ביותר בגן היא שירה של הגננת או של הצוות החינוכי יחד עם הילדים, כחלק ממפגשי המליאה לצרכים פדגוגיים הקשורים בלימוד והעברת ידע. שירים משמשים גם בשגרה חלק מניהול סדר היום בגן, כמו למשל, שימוש בשירים כדי לסמן איסוף צעצועים ומשחקים, שירים כברכה לפני האוכל, שירים הקוראים לילדים להתנקות כאשר הם נכנסים לגן אחרי משחק בחצר, והשמעת שירים בזמן יצירה ומשחק חופשי (גלושנקוף ושחר, 2004; Sullivan, 2016; Gillespie & Gilder, 2010).

שירה היא חלק מתרבות העם. היא כוללת מערכות סמלים ומשמעויות החושפות בפני הילדים ידע, אמונות, אומנות, כללי מוסר, חוקים, מנהגים, הרגלים וכישורים שרלוונטיים לחברה. מעבר לחוויה האומנותית-האודיטורית, השירים משמשים גם כלי להעברת מסרים חינוכיים, ערכים חברתיים והקשרים תרבותיים. אפשר למצוא בשירים ביטוי לתהליכים בעיצוב החברה ואת הלך הרוחות הרווח בה. כמו כן, השירים מאפשרים ביטוי של קבוצות בחברה ותורמים ללכידות הקהילתית (איזקסון, 2014). גם שירי ילדים הם חלק מההיסטוריה ומהנכסים התרבותיים של כל חברה. ביצועם הוא דרך להעברת מידע על ערכים ונורמות והם משמשים פורום למידה, מקום שבו ילדים נחשפים לידע היסטורי-תרבותי-מסורתי וחולקים אותו גם בלי להיות מודעים לכך. בדומה לשירים המקובלים בקרב מבוגרים, גם בשירי ילדים אפשר למצוא השפעות תקופתיות ואידאולוגיות ומגמות מוזיקליות ושפתיות (סולקין, 2014).

שירי ארץ ישראל הם מרכיב מרכזי בהוויה הישראלית והם קשורים באופן הדוק לנושאים חברתיים ולערכים תרבותיים (אלירם, 2006). באופן זה מילאו וממלאים שירי הילדים תפקיד חשוב גם בכינון התרבות הארצישראלית. מרכזיותה של השירה בחברה הישראלית מתבטאת

גם במערכת החינוך בארץ. כדמות החינוכית הדומיננטית בגן הילדים, מן הגגנת מצופה, בין השאר, לשלב שירה בעבודתה החינוכית. הגגנת בוחרת שירים ומלמדת את הילדים לשיר אותם במליאה כפעולה יזומה שלה (גייגר, 2015; מועלם, 2018). בחירות אלו משפיעות על עתודות הידע, על תפיסת הנורמות ועל הבנייה החברתית-התרבותית של הילדים שהיא מחנכת.

המחקר הנוכחי מתמקד בסיבות ובשיקולים לבחירתן של הגגנות ברפרטואר השירי בגני ילדים בחינוך היהודי החילוני, הדתי והחרדי בישראל, ובמקורות הידע שבהם משתמשות הגגנות לאיתור השירים שיילמדו בגן. המחקר הוא חלק מפרויקט רחב שמטרתו למפות את רפרטואר השירים המשמש בגני ילדים בחברה היהודית בישראל. מטרת הפרויקט למצוא את הזהה, את הדומה ואת השונה ברפרטואר השירים ובייצוגים המופיעים בהם, שאליהם נחשפים ילדים בזרמי החינוך האמוניים השונים, ובכך לשפוך אור על תהליכים של מיזוג והפרדה המתרחשים בחברה היהודית בישראל.

סקירה ספרותית

מחקרים קודמים שבדקו את בחירת הרפרטואר של שירי הילדים על ידי גגנות העלו ממצאים מעורבים. מחקרם של גלושנקוף ושחר (2004) העלה, שאין רפרטואר אחיד בגני הילדים במדינת ישראל ואין קריטריונים מוגדרים לבחירתו. כמו כן, כהנביץ (2010) מצאה שהגגנות בישראל מעוניינות בשירים חדשים, ובמיוחד בשירי חגים חדשים, ולפיכך הרפרטואר השירי בגן משתנה תדיר ואינו אחיד. לעומת זאת, מחקר של גייגר (2018) הראה שלמרות שגגנות רואות חשיבות רבה בהכנסת שירים חדשים לרשימת השירים המושרים בגן, לשירים הוותיקים יש מקום משמעותי ברפרטואר השירה בגני הילדים בישראל, וכן קיים אצל הגגנות רצון לשלב שירים מהקלסיקה של התרבות ברפרטואר שירי הזמר בגני הילדים. סרי (2015), שבדק את שירי המשחק בחדר (תלמוד תורה) במגזר החרדי, מצא ששירי משחק לפעוטות חרדיים הם סוגה חדשה באופן יחסי והם מורכבים בעיקר משירים מקוריים התואמים לצורכי הקהילה, תוך הסתכלות על הצרכים האוניברסליים של הפעוטות (משמע, לימוד מושגים כלליים) ועם זאת,

גם על צרכים פנים-חרדיים. כמו כן, סרי (שם) אף מצביע על מגמה של שימוש שנעשה במגזר החרדי בשירי ילדות ישראלים שמקורם במגזר החילוני.

סוגיית הגיוון והשונות ברפרטואר השירים המושר בגני ילדים והמעבר מהומוגניות להטרוגניות היא חלק מתופעה תרבותית-חברתית רחבה. תופעה זו מושפעת מעצם האבולוציה וההתחדשות התרבותית המתרחשת בעקבות יצירה של משוררים ופזמונאים המכוונת לילדים (סולקין, 2022). כמו כן, היא מושפעת משיקולים כלכליים הבאים לידי ביטוי באמצעות "אופנת השירים החדשים", שמשמעותה שלכל חג, מועד ונושא לימודי נכתבים ומופקים שירים חדשים. את השירים הללו מורות, גננות ומורות למוזיקה לומדות בהשתלמויות פרטיות וייעודיות (בן-זאב, 2009; שחר, 2006). נוסף על כך, כניסתן של הטכנולוגיה והמדיה לחיי היומיום גם בשדה החינוכי בגיל הרך, משפיעה גם על רפרטואר השירים בגן. זאת משום שגננות משתמשות באופן תדיר כחלק מהרפרטואר הרווח בגן בשירים שהן נחשפות אליהם בערוצי המדיה המסורתיים, דוגמת ערוצי טלוויזיה המכוונים לילדים (הופ, בייבי) והמדיה החברתית (יוטיוב, פייסבוק, וטסאפ). הבחירה להשתמש בשירים אלו בגן היא פועל יוצא של הסטנדרטים ושל אמות המידה השיפוטיות של הגננות, ולא כחלק מהנחיה סדורה ובקורת איכות של משרד החינוך (סולקין, 2022), הנהוגה בהתייחס לחומרים מוזיקליים מומלצים, דוגמת סדרת החוברות "זמר לך לגיל הרך", שהוציא לאור האגף לחינוך קדם-יסודי במשרד החינוך (פינקאל ואחרים, 2011).

במקביל לגידול בהטרוגניות המאפיינת את החינוך הממלכתי, אנו עדים לפרגמנטציה של מערכת החינוך בכללותה (טל ובר, 2010). השינויים הדמוגרפיים החלים בחברה היהודית בישראל משפיעים גם על מערכת החינוך. אפשר לזהות שלושה זרמי חינוך עיקריים בחברה היהודית, הנחלקים גם לפי סוג הפיקוח: חינוך ממלכתי, המבטא התייחסות חילונית ומקושר לתפיסות של התחדשות לאומית ותחייה תרבותית; חינוך ממלכתי-דתי, המבטא תפיסה חינוכית ערכית של תורה, יראת שמיים, וטיפול זהות ציונית-דתית; חינוך חרדי עצמאי, שכולל מערכת נפרדת לבנים ולבנות, תוך הדגשת חינוך למצוות ולידע תורני, ונמצא תחת פיקוח האגף לחינוך הלא-רשמי. התפיסות החינוכיות של כל זרם מוגדרות בהתאם ליסודות שהונחו

מיום הקמתו (גליקו ובראון-לבינסון, 2016). כבר בשנת 2017 העלה דוח משרד החינוך כי בכל מערכת החינוך העברי בשנים תש"ע-תשע"ז חל גידול בשיעור של 21% במספר התלמידים היהודיים, כאשר סך כל הגידול עמד על 34%. כמו כן, עלה מן הדוח ששיעורו של פלח החינוך הממלכתי מסך כל התלמידים הולך ויורד, החינוך הממלכתי-דתי נותר ללא שינוי, ושיעור הגידול במספרי התלמידים בחינוך החרדי הולך וגדל. בהתאם למגמה זו וכחלק ממדיניות כוללת של הכלה, משרד החינוך מפנה משאבים הכוללים הדרכות, הנחיות ופיקוח גם למסגרות חרדיות, אשר לא היו בעבר חלק מהמערכת המוסדית (משרד החינוך, 2017; סברדלוב ואחרים, 2019). בתוך הזרמים היהודים הישראליים הדתיים השונים קיימים גם מוסדות חינוך לגיל הרך כחלק מרשתות חינוך מקיפות הנותנות מענה לצורכי הקהילה וההורים במגזרים השונים, ומאפשרות חינוך שמרני ואדוק מבחינה דתית כבר מגיל צעיר (Katzir & Perry, 2018). דוגמאות לכך אפשר למצוא בגני "מעין החינוך התורני", ברשת "גני אמונה" (Hazan, 2018). דוגמאות לכך אפשר למצוא בגני "מעין החינוך התורני", ברשת "גני אמונה" ועוד (זוסמן וליפנר, 2021). בתוך זרמי החינוך השונים ישנם הבדלים בתוכני הלימוד, הנגזרים מהתאמות שמטרתן להגיע להלימה בתפיסות העולם, בפרקטיקות, בערכים ובנורמות המאפיינים את השייכות לזרם החינוכי-האמוני (בלס ובלייך, 2016). עם זאת, נעשה שימוש בשירים ובמוזיקה כחלק מאסטרטגיות החינוך והלימוד גם בגנים שצביונם דתי שמרני (סרי, 2015), אך סוגיה זו טרם נחקרה.

בעוד הכשרת הגננות במגזר היהודי החילוני ובמגזר היהודי הדתי נעשית במכללות לחינוך זה שנים רבות וכוללת גם קורסי העשרה במוזיקה (סולקין, 2022), הכשרת הגננות החרדיות נעשית במקרים רבים במוסדות ייעודיים שלהם אוריינטציה דתית אדוקה, שבהם נעשית התאמה של חומר הלימוד האקדמי להיבט האמוני של קהל היעד. במציאות זו פעמים רבות נפקד מקומה של הכשרת הגננות בתחומים מסוימים, כגון אומנות, מוזיקה וספרות, והדגש מושם בעיקר על ההיבטים הפדגוגיים-התאורטיים. נוסף על כך, במקרים רבים מערכת החינוך החרדית פועלת באופן עצמאי ומנוהלת בעיקר על ידי גופים פרטיים (בארט ואחרים, 2020). אולם, מאחר שבמקרים רבים הרשתות החרדיות אינן מחשבות את שכר הגננת בהתאם להשכלתה, הרי שגננות חרדיות רבות אינן ממשיכות להשתלם ולהתקדם מבחינת רכישת ידע

מקצועי, ובכלל זה גם ידע מוזיקלי (זיכרון, 2014; מוניקנדס-גבעון, 2017). כמו כן, גננות העובדות בחינוך המוכר הלא-רשמי, כגון גננות חרדיות, אינן מחויבות בתואר ראשון אם יש להן תעודת הוראה והן יכולות לעבוד רק בגנים המוכרים שאינם רשמיים. היבט זה גורם לכך שלעיתים עובדים בגני הילדים צוותי הוראה אשר לא עברו הכשרה ייעודית לחינוך בגיל הרך (מוניקנדס-גבעון, 2017). עם זאת, בשנים האחרונות ישנה מגמה של אקדמיזציה בקרב אנשי הוראה במגזר החרדי, ובעיקר בקרב מורות וגננות המבקשות להיטיב את שכון ולאפשר לעצמן השתלבות תעסוקתית גם במסגרות החינוך הממלכתיות (צ'רנוביצקי ופלדמן, 2018). מגמה זאת מאפיינת באופן רחב תהליכים המתקיימים בעת הזאת של השכלה הולכת וגוברת בקרב נשים בחברה החרדית (קלעג' וכהן, 2017).

המחקרים הקודמים שבדקו את סוגיית רפרטואר השירים המושר בגני ילדים התמקדו בהשוואה בין השירים המושרים בגנים ממלכתיים יהודיים, לשירים המושרים בגנים מהזרם הממלכתי והממלכתי-דתי, לשירים המושרים בחדר החרדי. טרם בוצעה השוואה של השיקולים המנחים את הגננות בזרמים השונים לבחירת רפרטואר השירים שהן מיישמות בגן. מידע זה יאפשר להבין תהליכים המתרחשים בחברה היהודית בישראל. לאור זאת, ולנוכח החשיבות שיש לשירים בהבניה של תפיסות עולם ומציאות של ילדים כבר מהגיל הרך, שואף המחקר הנוכחי להעמיק את ההבנה ביחס לסיבות, לשיקולים ולמקורות המידע המשפיעים על בחירת הגננות בשירים בזרמי החינוך השונים בחברה היהודית בישראל.

לפיכך, השאלות שנבחנו במחקר הנוכחי הן: (1) מהם השיקולים של הגננות בבחירת רפרטואר השירים בגן הילדים בזרמי החינוך השונים? (2) מהם מקורות הידע של הגננות ביחס לשירים, ועד כמה ובאיזה אופן הן נעזרות בטכנולוגיה ובכלי המדיה והניו־מדיה כדי לאתר ולהציג לילדים את השירים בגן? (3) האם הגננות בזרמי החינוך השונים מודעות להמלצותיו של משרד החינוך בנושא רפרטואר השירה בגן הילדים, ובאיזו מידה הן חשות מחויבות לפעול על פי המלצות אלו?

מתודולוגיה

אוכלוסיית המחקר

במחקר הנוכחי השתתפו 282 גננות מכל רחבי הארץ, מתוכן, 97.2% ילידות ישראל ו-2.8% ילידות אתיופיה. טווח גילי הנבדקות היה 19-60 והגיל הממוצע במדגם היה 32.45 ($SD=9.43$). טווח שנות הוותק של הגננות היה 1-38, והוותק הממוצע במדגם היה 10.14 ($SD=8.49$). מבין הנבדקות 88.3% מתגוררות בערים והיתר ביישובים מסוגים שונים. מבחינת רמת הדתיות, 31.2% מגדירות עצמן חילוניות, 33.3% דתיות ו-35.5% חרדיות. מבחינה גיאוגרפית, 22% עובדות באזור המרכז, 30.5% באזור הצפון, 13.1% באזור הדרום, 10.3% באזור שומרון והיתר (24.1%) באזורים אחרים. מתוך כלל המשתתפות 35.5% עובדות בגן השייך לזרם החינוך הממלכתי, 23.8% בגני ממ"ד, 38.7% בגנים חרדיים והיתר (2%) בגנים פרטיים. מבחינת רמת ההשכלה, 34.4% הן גננות מוסמכות, 41.8% גננות בכירות, ל-19.1% תואר ראשון או שהן לקראת קבלתו, ל-3.5% תואר שני וליתר (1.2%) השכלה אחרת. מבין הנבדקות, 66.7% עובדות בגני משרד החינוך, 10.3% עובדות בגנים של נעמ"ת, והיתר (23%) עובדות תחת בעלויות שונות.

כלי המחקר

המחקר הוא כמותי ומאפשר הסקה סטטיסטית של ממצאי המחקר לגבי כלל האוכלוסייה הנדגמת, וזאת באמצעות דגימה המייצגת את קהל המטרה. המחקר התבסס על חלק משאלון ששימש במחקרה של גייגר (2018). כדי להתאים את השאלון למחקר הנוכחי נערכו התאמות בחלק מן השאלות (כגון הוספת התייחסות לאפליקציית ספוטיפיי, ליוטיוב וכדו'). השאלות נבנו על פי סולם ליקרט (Likert, 1932), שבו צריכות המשתתפות להביע את הסכמתן הגורפת או החלקית עם היגדים מסוימים או לחילופין את אי הסכמתן עימם. החלק הראשון של השאלון כלל פרטים דמוגרפיים על אודות הגננות והגדרת הגן שהן עובדות בו. החלק המרכזי של השאלון כלל שלושה חלקים נוספים:

חלק א: הסיבות לבחירת השירים. בחלק זה פירטו הגננות את הסיבות לבחירת השירים שהן שרות עם הילדים בגני הילדים במסגרת מפגשי המליאה השגרתיים; חלק זה כלל 14 סיבות אפשריות לבחירה בשירים, והגננות התבקשו לדרג בסולם של חמש דרגות עד כמה כל אחת מ-14 הסיבות הללו חשובה להן, כאשר $1 =$ לא חשוב כלל ו- $5 =$ חשוב במידה רבה מאוד. מהימנות חלק זה של השאלון על פי אלפא קרונברך הייתה $\alpha=0.86$.

חלק ב: מקורות המידע. בחלק זה ציינו הגננות פרטים על אודות מקורות המידע והשימושים בטכנולוגיה ובניו-מדיה לאיתור השירים ולהשמעתם; חלק זה כלל 14 מקורות אפשריים לבחירת השירים, והגננות התבקשו לדרג בסולם של חמש דרגות עד כמה כל אחד מ-14 המקורות הללו אכן מהווה מקור לבחירת השירים כאשר $1 =$ כלל לא ו- $5 =$ במידה רבה מאוד. מהימנות חלק זה של השאלון על פי אלפא קרונברך הייתה $\alpha=0.81$.

חלק ג: עמדות הגננות. בחלק זה ציינו הגננות את עמדותיהן לגבי חשיבותם של שימור וחינוך שירים; בחלק זה שתי שאלות והגננות התבקשו לדרג בסולם של חמש דרגות עד כמה חשוב לשמר ליבה של שירי ילדים קלאסיים, ועד כמה חשוב לכלול שירים חדשים ברשימת השירים בגן, כאשר $1 =$ לא נכון כלל ו- $5 =$ נכון במידה רבה מאוד. מהימנות חלק זה של השאלון על פי אלפא קרונברך הייתה $\alpha=0.80$.

הליך המחקר

הופץ קול קורא להשתתפות במחקר באמצעות הרשתות החברתיות ובאמצעות רשת המידע של מכללות לחינוך. הקול הקורא כלל הסבר כללי על המחקר ומטרותיו, טופס הסכמה מדעת וקישור לשאלון מקוון. טרם מילוי השאלון התבקשו הגננות לחתום באופן אלקטרוני על טופס הסכמה להשתתפות במחקר. רק חתימה אלקטרונית אפשרה את המשך מילוי השאלון.

עיבוד הנתונים

עיבוד הנתונים הכמותיים התבצע בשני מקצים: במקצה הראשון חושבה סטטיסטיקה תיאורית הכוללת התפלגויות, ממוצעים, סטיות תקן, קורלציות, מתאמי פירסון וכו'. במקצה השני

התבצע ניתוח סטטיסטיקה הסקתית ונבדקו הבדלים בין שלוש הקבוצות (חילוניות, דתיות, חרדיות) באמצעות חישובי ANOVA.

ממצאים

לשם בדיקת שאלת המחקר הראשונה נותחו 14 הסיבות לבחירת שירים בגן בהתייחס לכלל המשיבות לשאלונים ($N=282$) בדירוג החשיבות שהן מייחסות לכל אחת מהסיבות (ראו לוח 1).

לוח 1: הממוצעים וסטיות התקן של 14 הסיבות לבחירת שירים לגן על פי דירוג החשיבות שהנבדקות מייחסות לסיבות השונות

דירוג	הסיבה לבחירת השירים	ציון ממוצע	סטיית התקן
1	המסר של השיר חינוכי	3.93	1.15
2	השיר מייצג ערך חשוב	3.89	1.17
3	המילים איכותיות	3.80	1.24
4	המנגינה קליטה	3.78	1.18
5	המנגינה מתאימה לשירת ילדים	3.74	1.23
6	השיר קשור למסורת	3.52	1.30
7	השיר מקובל היום בגנים רבים	3.46	1.25
8	השיר יתקבל היטב אצל ההורים	3.22	1.30
9	השיר משרת התפתחות מוטורית של הילד	3.16	1.24
10	השיר מתאים להופעה בפני ההורים	3.11	1.33
11	השיר עכשווי	2.94	1.28
12	השיר הוא חלק מהקלסיקה של שירי הילדים בישראל	2.84	1.34
13	השיר ברשימה המומלצת של משרד החינוך	2.66	1.18
14	השיר הומלץ בעת לימודי בסמינר או במכללה	2.49	1.30

מעיון בלוח 1 עולה כי שלוש הסיבות החשובות ביותר על פי כלל הנבדקות במדגם שייכות לתחום הערכי. הן בוחרות שירים עם מסר חינוכי, שירים המייצגים ערכים חשובים ושמילותיהם איכותיות. לעומת זאת, לעובדה שהשיר נכלל בקלסיקה של שירי הילדים או שהוא מומלץ על ידי משרד החינוך או על ידי המרצים במכללה יש משקל מועט בהרבה בבחירת השירים. לנוכח שאלת המחקר ביקשנו לבחון אם קיים הבדל בדירוג הסיבות לבחירת השירים בין קבוצות שונות באוכלוסייה מבחינת רמת הדתיות של הגננת. לפיכך, חולקו הגננות לשלוש קבוצות: (א) חילוניות; (ב) דתיות ומסורתיות; (ג) חרדיות. כמו כן, בוצע ניתוח שונות חד כיווני (ANOVA) לבדיקת ההבדלים בין שלוש הקבוצות ביחס לכל אחת מ-14 הסיבות לבחירת השירים (ראו לוח 2).

לוח 2: התפלגות הממוצעים וסטיות התקן של הקבוצות השונות ביחס לכל אחת מהסיבות לבחירת השירים

סיבה מס'	הסיבה	קבוצה	ציון ממוצע	סטיית התקן	F
1	המסר של השיר חינוכי	חילוניות	3.52	1.35	6.03
		דתיות	3.69	1.13	**
		חרדיות	4.09	0.99	
2	השיר מייצג ערך חשוב	חילוניות	3.52	1.34	5.49
		דתיות	3.60	1.29	**
		חרדיות	4.06	0.99	
3	המילים איכותיות	חילוניות	2.76	1.22	3.28
		דתיות	2.82	1.15	*
		חרדיות	2.42	1.15	
4	המנגינה קליטה	חילוניות	3.19	1.28	9.77
		דתיות	2.98	1.29	**
		חרדיות	2.39	1.32	
5	המנגינה מתאימה לשירת ילדים	חילוניות	3.54	1.28	0.31
		דתיות	3.40	1.25	NS
		חרדיות	3.44	1.22	
6	השיר קשור למסורת	חילוניות	3.43	1.37	17.09
		דתיות	3.57	1.35	**
		חרדיות	4.35	0.72	
7	השיר מקובל היום בגנים רבים	חילוניות	3.60	1.37	11.46
		דתיות	3.69	1.21	**
		חרדיות	4.32	0.78	
8	השיר יתקבל היטב אצל ההורים	חילוניות	3.53	1.28	18.47
		דתיות	3.75	1.19	**
		חרדיות	4.45	0.74	
9	השיר משרת התפתחות מוטורית של הילד	חילוניות	2.99	1.28	20.19
		דתיות	3.39	1.32	**
		חרדיות	4.10	1.05	
10	השיר מתאים להופעה בפני ההורים	חילוניות	2.87	1.31	0.60
		דתיות	3.05	1.21	NS
		חרדיות	2.88	1.32	
11	השיר עכשווי	חילוניות	2.94	1.26	2.40
		דתיות	3.17	1.23	NS
		חרדיות	3.34	1.22	
12	השיר הוא חלק מהקלסיקה של שירי הילדים בישראל	חילוניות	3.02	1.26	4.02
		דתיות	3.10	1.30	*
		חרדיות	3.51	1.29	
13	השיר ברשימה המומלצת של משרד החינוך	חילוניות	2.93	1.21	1.74
		דתיות	3.08	1.28	NS
		חרדיות	3.29	1.45	
14	השיר הומלץ בעת לימודי בסמינר או במכללה	חילוניות	2.58	1.26	2.60
		דתיות	2.66	1.27	NS
		חרדיות	2.26	1.34	

מעיון בלוח 2 עולה שביחס לחמש סיבות מתוך 14 לא נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות. ביחס לתשע הסיבות הבאות נמצאו הבדלים מובהקים:

סיבה 1 – "המנגינה קליטה" נמצא הבדל מובהק בין ממוצע החרדיות (4.09) לעומת הדתיות (3.52) והחילוניות (3.69). משמע, שמבחינת הגננות החרדיות ישנה חשיבות גבוהה יותר לבחירת שירים עם מנגינה קליטה בהשוואה לגננות הדתיות והחילוניות.

סיבה 2 – "המנגינה מתאימה לשירת ילדים" נמצא הבדל מובהק בין ממוצע החרדיות (4.06) לעומת החילוניות (3.52) והדתיות (3.60). משמע, שמבחינת הגננות החרדיות ישנה חשיבות גבוהה יותר לבחירת שירים שהמנגינה שלהם מתאימה לשירי ילדים בהשוואה לגננות הדתיות והחילוניות.

סיבה 3 – "המילים איכותיות" נמצא הבדל מובהק בין ממוצע הדתיות (2.82) לעומת החרדיות (2.42). משמע, שמבחינת הגננות הדתיות והחילוניות ישנה חשיבות גדולה יותר לבחירת שירים עם מילים איכותיות בהשוואה לגננות החרדיות.

סיבה 4 – "השיר הוא חלק מהקלסיקה של שירי הילדים בישראל" נמצא הבדל מובהק בין ממוצע החילוניות (3.19) לעומת החרדיות (2.39) והדתיות (2.98). משמע, שמבחינת הגננות החילוניות ישנה חשיבות גדולה יותר לבחירת שירים מהקלסיקה הישראלית בהשוואה לגננות הדתיות והחרדיות.

סיבה 6 – "השיר קשור למסורת" נמצא הבדל מובהק בין ממוצע החרדיות (4.35) לעומת החילוניות (3.43) והדתיות (3.57). משמע, שמבחינת הגננות החרדיות ישנה חשיבות גדולה יותר לבחירת שירים הקשורים למסורת בהשוואה לקבוצת הגננות הדתיות והחילוניות.

סיבה 7 – "השיר מייצג ערך חשוב" נמצא הבדל מובהק בין ממוצע החרדיות (4.32) לעומת החילוניות (3.60) והדתיות (3.69). משמע, שמבחינת הגננות החרדיות ישנה חשיבות גדולה יותר לבחירת שירים המייצגים ערכים בהשוואה לגננות הדתיות והחילוניות.

סיבה 8 – "המסר של השיר חינוכי" נמצא הבדל מובהק בין ממוצע החרדיות (4.45) לעומת החילוניות (3.53) והדתיות (3.75). משמע, שמבחינת הגננות החרדיות ישנה חשיבות גדולה יותר לבחירת שירים עם מסר חינוכי בהשוואה לגננות הדתיות והחילוניות.

סיבה 9 – "השיר משרת התפתחות מוטורית של הילד" נמצא הבדל מובהק בין ממוצע החרדיות (4.10) לעומת החילוניות (2.99) והדתיות (3.39). משמע, שמבחינת הגננות החרדיות ישנה חשיבות גדולה יותר לבחירת שירים עם קשר למוטוריקה בהשוואה לגננות הדתיות והחילוניות.

סיבה 12 – "השיר יתקבל היטב אצל ההורים" נמצא הבדל מובהק בין ממוצע החרדיות (3.51) לעומת החילוניות (3.02) והדתיות (3.10). משמע, שמבחינת הגננות החרדיות ישנה חשיבות גדולה יותר לבחירת שירים שיתקבלו על ידי ההורים בהשוואה לגננות הדתיות והחילוניות.

לשם בדיקת שאלת המחקר השנייה נותחו 14 המקורות לבחירת שירים בגן בהתייחס לכלל המשיבות לשאלונים ($N=282$) בדירוג החשיבות שהן מייחסות לכל אחת מהמקורות (ראו לוח 3).

לוח 3: הממוצעים וסטיות התקן של המקורות לבחירת שירים לגן על פי דירוג החשיבות שהנבדקות מייחסות למקורות השונים

דירוג	המקור לבחירת השירים	ציון ממוצע	סטיית התקן
1	שיתוף עם גננות עמיתות	3.49	1.24
2	דיסקים שאני קונה	3.25	1.36
3	דרך יוטיוב	2.89	1.51
4	המורה למוזיקה שבגן	2.77	1.48
5	דרך קבוצה של גננות בוואטסאפ	2.77	1.53
6	שירים שנחשפתי אליהם בטלוויזיה (ערוץ הופ וכו')	2.46	1.38
7	שירים שנחשפתי אליהם ברדיו	2.37	1.36
8	השתלמויות פרטיות שבהן אני משתתפת	2.29	1.31
9	שירים שנחשפתי אליהם בערוץ החינוכית	2.26	1.32
10	דרך קבוצה של גננות בפייסבוק	2.24	1.49
11	דרך ספוטיפיי	2.16	1.45
12	שירים שנחשפתי אליהם במופעי ילדים	2.12	1.31
13	השתלמויות של משרד החינוך	2.06	1.24
14	דרך קבוצה של גננות באינסטגרם	2.02	1.44

מעיון בלוח 3 עולה כי שלושת המקורות החשובים ביותר על פי כלל הנבדקות במדגם שייכים לתחום המעשי. הגננות בוחרות שירים שהומלצו על ידי גננות עמיתות, מדיסקים ומיטיוב, שהם מקורות שאפשר לחזור ולהשמיע שוב ושוב, וכן מהמורה למוזיקה שמלמדת בגן ויודעת לנגן את השירים הללו. לעומת זאת, להמלצות של אנשים לא מוכרים ולשירים מהופעות כלליות יש משקל מועט בהרבה כמקור לבחירת השירים.

לנוכח שאלת המחקר, ביקשנו לבחון אם ההבדל בדירוג המקורות לבחירת השירים מושפע מרמת הדתיות של הגננות. לפיכך, חולקו הגננות לשלוש קבוצות: (א) חילוניות; (ב) דתיות ומסורתיות; (ג) חרדיות, ונערך ניתוח שונות חד כיווני (ANOVA) לבדיקת ההבדלים בין שלוש הקבוצות הללו ביחס לכל אחד מ-14 המקורות לבחירת השירים (ראו לוח 4).

לוח 4: התפלגות הממוצעים וסטיות התקן של הקבוצות השונות ביחס למקורות המידע

דירוג	המקור לבחירת השירים	קבוצה	ציון ממוצע	סטיות התקן	F
1	שיתוף עם גננות עמיתות	חילוניות	2.09	1.34	9.06
		דתיות	2.43	1.31	**
		חרדיות	1.69	0.96	
2	דיסקים שאני קונה	חילוניות	2.34	1.44	5.02
		דתיות	2.56	1.34	**
		חרדיות	1.98	1.11	
3	דרך יוטיוב	חילוניות	2.82	1.27	7.72
		דתיות	3.33	1.29	**
		חרדיות	3.57	1.41	
4	המורה למוזיקה בגן	חילוניות	2.44	1.48	3.27
		דתיות	2.89	1.45	*
		חרדיות	2.95	1.46	
5	דרך קבוצה של גננות בווטסאפ	חילוניות	2.93	1.20	17.67
		דתיות	3.51	1.13	**
		חרדיות	3.95	1.18	
6	שירים שנחשפתי אליהם בטלוויזיה (ערוץ הופ וכו')	חילוניות	2.76	1.45	6.37
		דתיות	2.33	1.28	**
		חרדיות	2.07	1.26	
7	שירים שנחשפתי אליהם ברדיו	חילוניות	3.15	1.31	20.36
		דתיות	2.36	1.33	**
		חרדיות	1.95	1.25	
8	מהשתלמויות פרטיות שבהן אני משתתפת	חילוניות	2.84	1.31	14.34
		דתיות	2.12	1.23	**
		חרדיות	1.78	1.66	
9	שירים שנחשפתי אליהם בערוץ החינוכית	חילוניות	2.61	1.46	13.12
		דתיות	2.13	1.24	**
		חרדיות	1.67	1.08	
10	דרך קבוצה של גננות בפייסבוק	חילוניות	3.22	1.39	4.62
		דתיות	2.95	1.50	*
		חרדיות	2.56	1.56	
11	דרך ספוטיפיי	חילוניות	2.83	1.68	22.02
		דתיות	2.21	1.37	**
		חרדיות	1.52	0.96	
12	שירים שנחשפתי אליהם במופעי ילדים	חילוניות	3.20	1.61	45.65
		דתיות	2.23	1.33	**
		חרדיות	1.39	0.90	
13	מהשתלמויות של משרד החינוך	חילוניות	2.83	1.63	32.80
		דתיות	2.03	1.35	**
		חרדיות	1.29	0.86	
14	דרך קבוצה של גננות באינסטגרם	חילוניות	3.39	1.46	12.71
		דתיות	2.66	1.40	**
		חרדיות	2.32	1.54	

מעיון בלוח 4 מתברר שקיימים הבדלים בין הקבוצות ביחס לכלל המקורות. ביחס לתשעת המקורות הבאים נמצא הדפוס הבא:

מקורות 6-14: נמצא הבדל מובהק, כאשר מבחינת הגננות החרדיות ישנה העדפה **נמוכה יותר** למקורות אלו כמקור לבחירת שירים להשמעה בגן בהשוואה להעדפת הגננות החילוניות. ממוצע ההעדפה של הגננות הדתיות הוא באמצע.

ביחס לשלושת המקורות הבאים נמצא הדפוס הבא:

מקורות 3-5: נמצא הבדל מובהק, כאשר מבחינת הגננות החרדיות ישנה העדפה **גבוהה יותר** למקורות אלו כמקור לבחירת שירים להשמעה בגן בהשוואה להעדפת הגננות החילוניות. ממוצע ההעדפה של הגננות הדתיות הוא באמצע.

ביחס לשני המקורות הבאים נמצא הדפוס הבא:

מקורות 1-2: נמצא הבדל מובהק, כאשר מבחינת הגננות הדתיות ישנה העדפה **גבוהה יותר** למקורות אלו כמקור לבחירת שירים להשמעה בגן בהשוואה להעדפות הגננות החרדיות. ממוצע ההעדפה של הגננות החילוניות הוא באמצע.

ניתוח הנתונים ביחס לשאלת המחקר השלישית העלה שהציון הממוצע שניתן לסיבה "השיר ברשימה המומלצת של משרד החינוך" הוא 2.66 (וסטיית התקן 1.18), וסיבה זו דורגה במקום 13 מתוך 14 הסיבות של הגננות לבחירת השירים לשימוש בגן. כלומר, לדעת רוב הגננות אין זו סיבה טובה לבחירת שירים להשמעה בגן. גם בניתוח על פי ANOVA בין חילוניות, דתיות וחרדיות לא נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות ביחס לממוצעי הבחירה בסיבה זו. מכך אפשר להסיק שככל שהגננות תופסות יותר את רשימת השירים של משרד החינוך כהמלצה ולא כחובה, כך הן נוטות יותר לבחור שירים אחרים ולא להשתמש בה.

דיון ומסקנות

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את הסיבות לבחירה של גננות בזרמי החינוך השונים בחברה היהודית בישראל ברפרטואר שירים, את השיקולים שלהן בבחירה זו ואת מקורות המידע שהן משתמשות בהם כשהן מאתרות שירים. הדיון והמסקנות יתייחסו לשלושה פרמטרים – הסיבות לבחירה ברפרטואר והשיקולים בבחירתו, מקורות הידע, והתייחסות להמלצות משרד החינוך – בהתאם לממצאי המחקר.

בהתייחס לכלל המדגם עולה, ששלוש הסיבות החשובות ביותר על פי כלל הנבדקות במדגם הן מהתחום הערכי. הגננות בוחרות שירים עם מסר חינוכי, שירים המייצגים ערכים חשובים ושמילותיהם איכותיות. לעומת זאת, לעובדה שהשיר נכלל בקלסיקה של שירי הילדים או שהוא מומלץ על ידי משרד החינוך או על ידי המרצים במכללה יש משקל מועט בהרבה בבחירת השירים. ממצאים אלו מאששים באופן חלקי את ממצאיה של גייגר (2018), אשר מצאה שלמילים ולמסר חשיבות גבוהה בשיקולי גננות לבחירת הרפרטואר השירי בגן.

עם זאת, בדיקת הנתונים ביחס לשיוך לזרמי החינוך השונים העלתה הבדלים משמעותיים בסיבות לבחירת השירים. באופן כללי אפשר לראות שבגנים החרדיים ניתנת חשיבות לסינון התכנים ברמה גבוהה יותר מאשר בגנים החילוניים והדתיים. למעשה, בפרמטרים רבים נמצא שהגננות החרדיות שמות דגש על בחירת שירים שישרתו מטרות ערכיות וחינוכיות ושקשורות למסורת ברמה גבוהה יותר מאשר הגננות הדתיות והחילוניות. ממצא זה עלה ביחס לערכים, למסר החינוכי הבא לידי ביטוי בטקסטים, ולמנגינות השירים, שכנראה מכוונות להיות קליטות כדי להעביר את המסרים הערכיים. כמו כן, נראה שהסינון נוגע גם לתוכן המוזיקלי והגננות החרדיות מעדיפות שירים שהמנגינה שלהם מתאימה יותר, לדעתן, לשירי ילדים. אפשר לשער שהכוונה של הגננות בהקשר זה היא סינון של מנגינות או עיבודים מוזיקליים שיש להם מאפיינים עכשוויים, דוגמת מוזיקת דאנס, טראנס, היפ הופ וכדומה, שמוצאת את דרכה גם אל שירי הילדים (סולקין, 2022). עם זאת, פרשנות זו היא השערה בלבד. ייתכן שאפשר להסביר ממצאים אלו בכך שלגננות החרדיות תפיסה ערכית סדורה הנובעת מהשיוך האמוני שלהן, ותפיסה זו משפיעה על אופן הבחירה ועל הסינון שהן עושות ביחס לשירים שבהם הן

משתמשות בגן. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם ממצאיו של סרי (2015), אשר הראה שבחירות הרפרטואר השירי לגיל הרך במגזר החרדי מושפעות בצורה גורפת מעולם הערכים האמוני של המחנכים והמחנכות. נראה שיש בכך שיקוף של הגידור הערכי הרלוונטי למגזר החרדי, והדהוד של תפיסות המאפיינות את ההתייחסות במגזר לתוכן שראוי לחשוף אליו ילדים.

ממצא מעניין שעלה בהקשר זה הוא שהגננות בגנים החרדיים מעדיפות גם שירים שיש להם פוטנציאל להתפתחות מוטוריקה בהשוואה לקבוצות האחרות. נראה שגם ממצא זה מחזק את המסקנה שהגננות החרדיות מתייחסות לתפקידן כמי שאמונות על התפתחות הילדים והילדות בצורה רחבה, ולפיכך בחירותיהן המוזיקליות מייצגות היבטים רחבים שלדעתן יכולים לתרום להתפתחות הילדים. כמו כן, ייתכן שעמדה זו מייצגת גם תחושת משמעות ושליחות שהגננות החרדיות חשות ביחס לתפקידן. היבט זה לא נבדק במחקר, ולכן מסקנה זו היא השערה בלבד. מחקרה של גייגר (2015) הראה שגננות מהמרכז ומהפריפריה הצפונית מתייחסות אל ההיבט של התאמת השיר להורים כשיקול עם ערכיות נמוכה מאוד. ממצאי המחקר הנוכחי מראים שהגננות בגנים החרדיים מקנות חשיבות גבוהה יותר לבחירת שירים שיתקבלו על ידי ההורים ביחס לגנים הדתיים והחילוניים. מחקרים קודמים הראו שלהורים במאה ה-21 השפעה על מערכת החינוך ועל עבודתם של מורים וגננות בישראל (דיין, 2004; טל ובר, 2010). עם זאת, מאחר שהממצאים מצביעים על מגמה זו בקרב הגננות החרדיות ולא בקרב הגננות החילוניות והדתיות-לאומיות, ייתכן שממצא זה מדגים את החשיבות שיש למסגור הקהילתי שבו חיות הגננות החרדיות (כהנר, 2020), ולצורך שלהן לרצות את ההורים בתוך הקהילה ולהימנע מביקורת כלפיהן. נראה שהגננות החילוניות והדתיות-לאומיות אינן חשות את אותו לחץ לריצוי ההורים, וחוששות פחות מביקורת ולפיכך, שיקוליהן מושפעים מכך פחות. ככלל אפשר לומר שאין באמור לעיל לקבוע את איכות השירים בהקשר הטקסטואלי והמוזיקלי, וכי הממצאים הללו משקפים בעיקר את מסגרת הסינון בקרב הגננות החרדיות.

כמו כן, ממצאים מראים שלמרות ההקפדה על התוכן ועל הערכיות החינוכית, בגנים הדתיים וכן בגנים החילוניים ישנה חשיבות גבוהה יותר לבחירת שירים עם מילים איכותיות בהשוואה

לגנים החרדיים. ייתכן שאפשר להסביר ממצא זה בכך שהגננות הדתיות והחילוניות לומדות במסגרת התואר במכללות מן הזרם המרכזי של ההשכלה הגבוהה ובמכללות אלו נלמדים קורסים המתמקדים בהתפתחות שפתית ובספרות ילדים. דרישות הסף בהכשרת צוותים העוסקים בחינוך לגיל הרך בישראל אינן מחייבות גננות חרדיות בלימודים ייעודיים, ואם יש להן תעודת הוראה ולימודים המקבילים ללימודי תואר ראשון המוכרים לצורכי שכר, הן יכולות לעבוד רק בגנים מוכרים שאינם רשמיים (מוניקדם-גבעון, 2017). ייתכן שבשל כך גננות חרדיות מקבלות פחות הכשרה בתחומים אלו, והיבט זה משפיע על בחירותיהן.

הממצאים מראים שגננות בגנים החילוניים מקנות חשיבות גבוהה יותר לבחירת שירים מן הקלסיקה הישראלית לעומת הגננות הדתיות והחרדיות. אפשר לשער שהגננות החילוניות רואות בשירים אלו חלק מן המסורת שלהן, מסורת ישראלית-עברית שהיא חלק מילדותן ומבחינתן המשך לימוד השירים הוא בבחינת "והגדת לבנך", כלומר, העברה של הידע התרבותי וההיסטורי שאליו הן חשות קשר ושייכות. ממצא זה עולה בקנה אחד עם ממצאיה של גייגר (2015), שמצאה שגננות מתייחסות אל שירי הילדים מן הקלסיקה כאל מורשת שחשוב להמשיכה.

ממצאי המחקר מעלים ששלושת המקורות החשובים ביותר על פי כלל הנבדקות במדגם שייכים לתחום המעשי, וכי הגננות בוחרות בעיקר שירים שהומלצו על ידי גננות, ככל הנראה, בשל המחשבה ששירים אלו כבר הוכיחו את עצמם מבחינה חינוכית, ומשתמשות באמצעים טכנולוגיים כגון דיסקים ויוטיוב, שהם מקורות שאפשר לחזור ולהשתמש בהם לפי הצורך. כמו כן, המורה למוזיקה שמלמדת בגן ונחשבת למקור אמין ואף למודל ביצוע לאופן של ליווי השירים בהפעלה, מהווה אף היא מקור חשוב לבחירת הרפרטואר. לעומת זאת, להמלצות של אנשים לא מוכרים או להופעות כלליות יש משקל מועט בהרבה כמקור לבחירת השירים. ממצאים אלו תואמים מחקרים קודמים (גייגר, 2018; גלושנקוף ושחר, 2004), ובה בעת מרחיבים את היריעה בהיותם משקפים את המציאות הטכנולוגית החדשה המזמנת לגננות מקורות מידע חדשים ברשתות החברתיות ובאפליקציות השונות. למידה בסיוע עמיתים נחשבת לאסטרטגיה יעילה בחינוך (שרון ואחרים, 2019). אפשר לראות בממצא זה חיזוק

לממצאים ממחקר קודם (סולקין, 2022), שהראה אסטרטגיה דומה של העברת ידע מוזיקלי בקרב גננות בחינוך מיוחד. בדומה למחקרים הקודמים (שם), גם ממחקר זה עולה שאין תחליף להמלצה ולשיתוף של עמיתות וחברות למקצוע. חשוב לציין, שכל הגננות משתמשות באמצעים טכנולוגיים של רשתות חברתיות "רכות" דוגמת וטסאפ ויוטיוב, כמקורות מידע לרפרטואר השירים. ממצא זה שופך אור על רמת החשיפה הטכנולוגית המקובלת גם בקרב הגננות החרדיות, המשתייכות לעיתים לחצרות, לחסידויות ולפלגים האוסרים שימוש בטלפונים חכמים ומחייבים אינטרנט מסונן, אשר לעיתים חוסם את האפליקציות הללו. נראה שהגננות החרדיות, שזקוקות למידע המוזיקלי השימושי לעבודתן היומיומית, מצאו דרכים להשתמש בכלים טכנולוגיים אלו, אשר מאפשרים להן מצד אחד לשמר את אמונתן ואת ערכיהן, ולהשתמש בנוחות ובשפע המוזיקלי שמציעים כלים אלו מצד שני. ממצא זה תואם ממצאים ממחקר קודם (סולקין, 2022), שלפי ממצאיו גננות נוטות להסתמך על הכלים התקשורתיים-הטכנולוגיים בהקשר הרפרטואר המוזיקלי שהן משתמשות בו בעבודתן.

ממצאי המחקר הנוכחי מראים שלדעת רוב הגננות, המלצות משרד החינוך² אינן משמעותיות בהקשר של בחירת רפרטואר השירים להשמעה בגן, ושכל הגננות, ללא הבדל בזרם חינוך ושיוך אמוני, אינן מקבלות את המלצות משרד החינוך כמחייבות אותן להשתמש בשירים הללו. יש להניח, שאופן ההצגה של התוכן המוזיקלי שאינו כולל הדגמות של הפעילות בסרטונים, אלא מסתמך על הסברים מילוליים כתובים ותווים בליווי פסקול של השירים, מקשה על הגננות ליישם את ההנחיות ולבצע את השירים. גם השתלמויות של משרד החינוך אינן מהוות מקור משמעותי לבחירת רפרטואר השירים. ממצא זה תואם באופן חלקי לממצאיה של גייגר (2018), שלפיהם פחות גננות במרכז הארץ רואות בהשתלמויות משרד החינוך מקור לבחירת רפרטואר, ושהגננות במרכז ובפריפריה הצפונית אינן מייחסות חשיבות להמלצות משרד החינוך בנוגע לרפרטואר השירים המיועדים לגן.

² ראו לדוגמה מסמכים והמלצות באתר האגף לחינוך קדם-יסודי וקובצי החוברות "זמר לך לגיל הרך" (פינקיאל ואחרים, 2011).

לסיכום, ממצאי המחקר מצביעים על דמיון ועל שוני בבחירת רפרטואר השירים ובהתייחס למקורות שמהם נאסף הרפרטואר בין הגננות בגני ילדים במגזר היהודי החילוני, במגזר הדתי ובמגזר החרדי בישראל. אפשר לראות שבאופן רחב, דפוסי הבחירה והמקורות המשמשים את הגננות החילוניות ואת הגננות הדתיות דומים יחסית, ואילו הגננות החרדיות מתבדלות ביחס לסיבות לבחירת השירים וגם ביחס למקורות השירים. עם זאת, חשוב לציין שאפשר למצוא קווי דמיון בין הגננות. ראשית, כולן בוחרות את רפרטואר השירים לפי המסר החינוכי והערכים הטמונים בו באופן שתואם את אמונתן ואת ערכיהן, ובהתייחס למילים שהן מחשיבות שאיכותן טובה. ממצא זה מראה שהגננות ככלל מבקשות להביא אל הילדים שירים שיש להם ערך מוסף ערכי וחינוכי, באופן שמדגים את הערך הרב שיש בעיניהן לשירים כמבנים ידע ותודעה. שנית, על אף השוני בין הקבוצות בהתייחס למקורות המידע, אפשר לראות שחמישה מקורות מידע הם המשמעותיים ביותר בקרב הגננות בכלל המגזרים: שיתוף עם עמיתות, דיסקים, יוטיוב, המורה למוזיקה וקבוצות וטסאפ. ממצאים אלו מדגימים כמה היבטים. ראשית, הגננות מתייחסות להמלצת קבוצת השוות שלהן כרלוונטית ומכריעה. שנית, הגננות זקוקות לכלי נוח להנגשת השירים שיאפשר להן להשתמש ברפרטואר שבחרו ללא קושי. הן בוחרות בשתי אסטרטגיות: (1) שימוש במדיה מהדור הישן (דיסקים); (2) שימוש בניו־מדיה – יוטיוב וקבוצות וטסאפ. בעוד השימוש בדיסקים נראה מובן (למרות הסרבול הכרוך במציאת נגני דיסקים, שכיום הם אינם שכיחים), השימוש בניו־מדיה כפלטפורמה מובילה להנגשת רפרטואר הוא משמעותי במיוחד לנוכח השימוש שעושות בו גם הגננות החרדיות. אפשר להתייחס אל ממצא זה כמדגים את התהליכים המתקיימים בחברה הישראלית, שבהם פוטנציאל התקרבות בין המגזרים בזכות ההנגשה הטכנולוגית.

מגבלות והמלצות

קבוצת המחקר הייתה מורכבת מגננות פעילות, ולפיכך המסקנות מוגבלות לקהל זה ואינן כוללת התייחסות לצרכים ולעמדות של סטודנטיות לחינוך לגיל הרך. כדי להגיע לתמונת מצב רחבה יותר, מומלץ לבחון את שאלות המחקר גם בקרב קהל הנמצא עדיין בתהליך ההכשרה

להוראה. כמו כן, הממצאים מתבססים על שאלונים, אך טכניקת הניתוח הכמותית לא מאפשרת ראייה של היבטים ופרקטיקות שיכולים להתגלות במחקר איכותני. לפיכך, מומלץ להמשיך את המחקר באופן איכותני, שיתייחס לסוגיה באופן מעמיק ובהקשר של תמות משמעותיות תוך הדגמה ספציפית של הבחירות הרפרטואריות.

ממצאי המחקר עולה גם שהגננות מכלל המגזרים נעזרות ברשתות חברתיות שמאפשרות להן נגישות לחומרים וחשיפה לרעיונות חדשים. לפיכך, מומלץ שהמערכות המוסדיות יאפשרו לגננות נגישות וחשיפה לידע מוזיקלי ולחומרים מוזיקליים רלוונטיים באמצעים טכנולוגיים המסתמכים על ניו-מדיה ועל רשתות חברתיות, ובכך יתרמו להעשרת הידע של הגננות ואף יצרו מכנה משותף לאומי המקדם תהליכים של קירוב תרבותי באמצעות עבודת הגננות.

במישור המערכתי מוצע לבנות לגננות תוכנית תמיכה מוזיקלית ערכית-חינוכית המסתמכת על אמצעים טכנולוגיים וניו-מדיה. פתיחה של ערוצי יוטיוב וקבוצות וטסאפ ייעודיות ומפוקחות עשויה להביא לבחירות רפרטואריות שמקדמות לכידות ותחושת שייכות חברתית בין המגזרים בצורה יעילה ומהירה. הכללת אמצעים כאלה על ידי גורמים מוסדיים יכולה להיות מלווה במחקר עוקב אשר ממפה את צורכי הגננות ונותן להן מענה מהיר, ובכך משפר את האינטראקציה בין השטח וצרכיו, לבין מערכת הכשרת המורים שתוכל להיתרם מידע זה ולבצע התאמות נדרשות בתוכניות הלימודים, מתוך דיאלוג עם השטח.

נוסף על כך, ולנוכח הממצאים שעלו במחקר, מומלץ לבצע מחקרי המשך שיבדקו את המוטיבציה ואת תחושת המשמעות התעסוקתית של גננות במגזר היהודי החילוני, במגזר הדתי ובמגזר החרדי בישראל ביחס למקצוע ההוראה ולעבודתן החינוכית. כמו כן, מומלץ לבצע מחקר אשר יעריך את הרפרטואר הרווח בגנים השונים על פי תבחינים טקסטואליים ומוזיקליים מקובלים. עוד מומלץ לבצע מחקר שיבדוק בצורה ישירה ועקבית את מידת ההכשרה המוזיקלית שמקבלות גננות במגזר היהודי החילוני, במגזר הדתי ובמגזר החרדי בישראל ואת ההשפעה של ההכשרה שהן מקבלות על עמדותיהן ועל בחירת הרפרטואר השירי שהן מטמיעות בגן.

רשימת מקורות

איזקסון, ע' (2014). "קול קורא: שירה הנוער זה שיר עתידנו..." מורשת הזמר העברי בבתי"ס. עיונים בחינוך, 12-11, 477-432.

אלירם, ט' (2006). בוא שיר עברי: שירי ארץ ישראל: היבטים מוזיקליים וחברתיים. אוניברסיטת חיפה.

בארט, ע', שפיגל, א' ומלאך, ג' (2020). אחד מחמישה תלמידים - החינוך החרדי בישראל. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

בלס, נ' ובלייך, ח' (2016). דמוגרפיה במערכת החינוך: שינויים ומעברים בין זרמי החינוך. מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית במדינת ישראל.

<https://www.taubcenter.org.il/wp-content/uploads/2020/12/transfersineducationheb.pdf>

בן-זאב, נ' (2009). מנגינה ישראלית. הקיבוץ המאוחד.

גייגר, א' (2015). "ממני אל תצפי, אין לי כישרון מוזיקלי" - פיתוח תחושת מסוגלות עצמית במוזיקה. זמן חינוך, 1, 60-39.

גייגר, א' (2018). "שתלתם ניגונים" - שירה בגני הילדים במרכז הארץ בהשוואה לגני הילדים בפריפריה הצפונית במדינת ישראל. זמן חינוך, 4, 112-85.

גלושנקוף, ק' ושחר, נ' (2004). מקומה ותפקידה של הגננת בחיי המוזיקה בגן-הילדים. דוח מחקר, מכללת לוינסקי לחינוך/מכללת בית ברל/ועדת המחקר הבין-מכללתית במכון מופ"ת.

גליקו, ע', ובראון-לבינסון, א' (2016). אסטרטגיות ודפוסים התמודדות של מורים עם תלמידים משולבים בחינוך הממלכתי, הממלכתי דתי והחרדי. בתוך ו' ניר (עורך ראשי), שילובים: הלכה למעשה (עמ' 228-223). משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, אגף א' לחינוך ילדים ונוער בסיכון.

דיין, י' (2004). "זה תיק כבד מאוד": שבע גננות מספרות על הקשר עם הורים. הד הגן - רבעון לחינוך בגיל הרך, 68(4), 19-4.

זוסמן, נ' וליפניר, ע' (2021). כמעין המתגבר? השפעות הקמת מעיין החינוך התורני

בטווחים הקצר והארוך. בנק ישראל, חטיבת המחקר. <https://www.boi.org.il/33696>

זיכרון, ח' (2014). שחור כחול לבן. כתר.

טל, ק' ובר, ת' (2010). יחסי משפחה-מערכת החינוך בגיל הרך מנקודת מבט היסטורית.

<https://education.academy.ac.il/SystemFiles/23081.pdf>

כהנוביץ, צ' (2010). שיר לי דקיק, זמר גן הילדים הישראלי 1930-2010: תמורות המשקפות

אידיאולוגיות משתנות. פנים - כתב עת לתרבות, חברה וחינוך, 52-53, 182-191.

כהנר, ל' (2020). החברה החרדית על הציר שבין שמרנות לדמוקרטיה. המכון הישראלי

לדמוקרטיה. [https://www.idi.org.il/media/15137/ultra-orthodox-society-on-](https://www.idi.org.il/media/15137/ultra-orthodox-society-on-the-axis-between-conservatism-and-modernity.pdf)

[the-axis-between-conservatism-and-modernity.pdf](https://www.idi.org.il/media/15137/ultra-orthodox-society-on-the-axis-between-conservatism-and-modernity.pdf)

מוניקנדם-גבעון, י' (2017). דרישות סף בהכשרת צוותים העוסקים בחינוך בגיל הרך בישראל.

מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

[https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/db5becb5-7314-e711-80ca-](https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/db5becb5-7314-e711-80ca-00155d020699/2_db5becb5-7314-e711-80ca-00155d020699_11_9838.pdf)

[00155d020699/2_db5becb5-7314-e711-80ca-00155d020699_11_9838.pdf](https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/db5becb5-7314-e711-80ca-00155d020699/2_db5becb5-7314-e711-80ca-00155d020699_11_9838.pdf)

מועלם, א' (2018). מאפייני פעילויות מוזיקליות בשעת מפגש מליאה בגני ילדים. חוקרים @

הגיל הרך, 12, 1-44.

משרד החינוך. (2017). התפתחות מערכת החינוך עובדות ונתונים תשע"ז. המנהל לכלכלה

ותקציבים.

https://meyda.education.gov.il/files/MinhalCalcala/uvdot_venetunim_stat_2017.pdf

סברדלוב, א', סומך, ל', וייס, ש', שפיר, ש', פורת, ש' ופרלשטיין, צ' (2019). קווים מנחים

לצוותים פדגוגיים בגיל הרך בחברה החרדית. משרד החינוך, המחוז החרדי.

סולקין, ע' (2014). 'קווה קווה דלה אומה': השתקפויות תרבותיות בשירי משחק אקולוגיים

בעיר תל אביב. בתוך מ' וולפה, ג' כ"ץ וט' פרילינג (עורכים), עיונים בתקומת ישראל:

מוזיקה בישראל (עמ' 940-955). אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

סולקין, ע' (2022). "מוזיקה זה תמיד טוב, תעשי את זה!" עמדות, פרקטיקות ושימושים של

גננות חינוך מיוחד ביחס למוזיקה. כעת, 7, 140-166.

סרי, נ' (2015). מה שרים לילדים חרדים. [עבודת מחקר לשם קבלת תואר מוסמך].

אוניברסיטת בר-אילן.

- פינקיאל, י', מאירס, ח', דאום, ל', פורר, ע', לנגזם, ר', שגיב, ד', אייזנברג, מ', שמעוני, ע' ווקס, נ' (2011). *זמר לך לגיל הרך*. האגף לחינוך קדם-יסודי, משרד החינוך.
- צ'רנובסקי, מ' ופלדמן, ד' (2018). *החצר האחורית של החינוך בישראל: מערכת החינוך החרדית*. דוח מחקר - קרן ברל כצנלסון.
- קלעג', ה' וכהן, א' (2017). *ציות וסמכות במובלעת שמרנית הנאלצת להיפתח לחברה: מקרה הבוחן של רכישת השכלה אקדמית בקרב נשים חרדיות בישראל. תרבות דמוקרטית*, 17, 241-253.
- שחר, נ' (2006). *שיר שיר עלה נא*. מודן.
- שרון, מ', שמעוני, פ', סובולוב-מנדלבאום, ל', קופר, מ', אלזרע, פ', סיף, כ', הילאי, מ', חלאבי, ב' וכץ, א' (2019). *מראה דו-צדדית: מקומה של למידת עמיתים בהבניית הלמידה של הסטודנט במסגרת קבוצתית בתוכנית עמית אקדמיה במכללת גורדון. רב-גוונים: מחקר ושיח*, 17(4), 253-289.
- Gillespie, C. W., & Glider, K. R. (2010). Preschool teachers' use of music to scaffold children's learning and behavior. *Early Child Development and Care*, 180, 799–808.
- Katzir, S., & Perry-Hazan, L. (2018). Legitimizing public schooling and innovative education policies in strict religious communities: The story of the new Haredi public education stream in Israel. *Journal of Education Policy*, 34(2), 215-241. <https://doi.org/10.1080/02680939.2018.1438671>
- Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology*, 140, 1–55.
- Sullivan, P. M. (2016). *The effects of music in kindergarten lessons on student engagement and student learning*. A partial fulfillment for the degree of Doctor of Education, Northeastern University Boston, Massachusetts.